

جغرافیا و توسعه شماره ۴۹ زمستان ۱۳۹۶

وصول مقاله : ۱۳۹۵/۰۱/۲۵

تأیید نهایی : ۱۳۹۶/۰۱/۱۹

صفحات : ۵۹-۸۰

تحلیلی بر ظرفیت نهادی - مدیریتی فضاهای شهری در ارتباط با مشارکت شهروندان

در اداره شهرها (مطالعه موردی: منطقه ۸ شهر تبریز)

دکتر منیژه لاله پور^۱

چکیده

تحقق مشارکت شهروندان در اداره شهرها، مستلزم ظرفیت‌سازی‌هایی در ابعاد نهادی و سازمانی فضاهای شهری است. از این رویکرد، در جهت تحقق مشارکت و در کنار شکل‌گیری عناصر ساختاری نظیر شوراهای شهر، عواملی که به جگونگی و ظرفیت‌های ارتباطی ایجاد شده بین سازمان‌های مدیریت شهری و شهروندان در فضاهای شهری مربوط است، مورد توجه قرار می‌گیرد. با توجه به ایده نظری مذکور و با هدف شناخت مؤلفه‌های ظرفیت نهادی - مدیریتی فضاهای شهری و رابطه آن با مشارکت شهروندان، پژوهش حاضر این موضوع را در منطقه ۸ تبریز مورد بررسی قرار داده است. از مشکلات فراروی مدیریت شهری در این منطقه که مرتبط با عدم مشارکت فعال شهروندان است می‌توان به کمبود درآمد مدیریت شهری، ضعف در خدمات‌رسانی به شهروندان، عدم همکاری شهروندان در پرداخت عوارض به شهرداری، عدم مسئولیت‌پذیری مردم نسبت به مسائل بهداشتی و نظافت محلات، بی‌توجهی به اولویت‌های شهروندان در اجرای پروژه‌های شهری، ناآشنایی با حقوق شهروندی و... اشاره کرد. روش تحقیق از نوع توصیفی و همبستگی است که با استفاده از مطالعه کتابخانه‌ای - اسنادی و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) انجام گرفته است. حجم نمونه انتخاب شده با توجه به حجم جامعه آماری، ۳۸۴ نفر برآورد شد. پایایی داده‌ها با بهره‌گیری از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۶ محاسبه شد. با اجرای آزمون تی تک‌نمونه - ای، دو فرضیه اول تحقیق مبنی بر وضعیت نامطلوب مشارکت و نیز ظرفیت پایین نهادی - مدیریتی فضای شهری برای مشارکت شهروندان در منطقه ۸ تبریز مورد تأیید قرار گرفت. نتیجه آزمون رگرسیون گام به گام نشان داد که مؤلفه نگرش دولت به مشارکت با ضریب بتا ۰/۴۶۹ بیشترین تأثیر را در بین مؤلفه‌های بسترهای نهادی - مدیریتی داشته است. سپس به ترتیب مؤلفه‌های نقش رسانه‌های جمعی، نقش تشکل‌های مردمی و ایجاد فرصت‌های ارتباط با مدیریت شهری با ضریب بتا ۰/۴۴۳، ۰/۴۰۸ و ۰/۳۷۰ در مراتب بعدی قرار داشته‌اند. همچنین نتیجه آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که بین اقدام به مشارکت و مؤلفه‌های نهادی و مدیریتی دخیل در مشارکت شهروندان در منطقه مورد مطالعه، رابطه وجود دارد. کلیدواژه‌ها: نهادها، ظرفیت نهادی - مدیریتی، مشارکت، اداره شهر، منطقه ۸.

مقدمه

امروزه تغییر رویکرد در مقوله توسعه باعث شده، مقولات انسانی نظیر مشارکت به عنوان عامل اصلی برای دستیابی به توسعه شهرها مطرح شود. این تحولات ادبیات برنامه‌ریزی شهری، کشورهای درحال توسعه را متحول کرده است. در سالیان اخیر در کشور ما نیز توجه به اجتماعات محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در مدیریت شهری، جایگاه ویژه‌ای یافته است و مشارکت شهروندان در امور شهری به یکی از دغدغه‌های اصلی مدیران شهری مبدل شده و همواره در محافل علمی، سیاسی و اجرایی کشور بر آن تأکید شده است. همچنین، شایان ذکر است که تشکیل شوراهای شورایی‌های محله‌ای در کشور ما در همین راستا و به منظور تجدید ساخت در مدیریت شهری شکل‌گیری ساختار مدیریت و برنامه‌ریزی شهری مشارکتی بوده است؛ از این رو با توجه به عزم مسئولان و اقداماتی که در این زمینه انجام گرفته است، ارزیابی ظرفیت مشارکت‌پذیری فضاهای شهری می‌تواند نقش مؤثری در دستیابی به مدیریت مشارکتی داشته باشد.

در ارتباط با ساختارهای مشارکت‌پذیر باید گفت که امروزه اکثر صاحب‌نظران، تجربه مدیریت شهری متمرکز را شکست خورده دانسته و آن را بدون مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها و تبدیل شهروندان به شهرنشینان غیرممکن می‌دانند (ایمانی و جاجرمی، ۱۳۸۳: ۹۷). بررسی تجارب مختلف نشان می‌دهد که تصمیم و اراده دولت‌های ملی برای تمرکززدایی مسئولیت‌های محلی به دولت‌های محلی، ایجاد هماهنگی‌های بین‌سازمانی، زمینه‌سازی برای حضور بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری برای ارائه خدمات عمومی، آموزش مسئولیت‌ها و وظایف شهروندی به شهروندان و نهادهای مدنی و غیردولتی و در مفهومی کلی ایجاد یک ساختار مشارکتی و تعاملی (ارتباطی) در سطح محلی، راهکارهای کلیدی

در ارتقاء ظرفیت مدیریت‌های شهری در مقابله با مسائل و مشکلات شهری به ویژه در شهرهای کشورهای در حال توسعه منظور شده‌اند (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌ها، ۱۳۸۸: ۵۵).

"جان فریدمن" پس از بررسی مناطق کلان‌شهری جهان و نمونه‌های آسیایی آن، سه چالش عمده آنها را به این شرح استنتاج می‌کند: اول، ضرورت استقرار یک چارچوب نهادی و سیستم حکومتی کارآمد؛ دوم، پایداری در مدیریت تحولات شهری؛ سوم، برنامه‌ریزی مشارکتی (لاله‌پور، ۱۳۹۴: ۶). از بیانات فریدمن این‌گونه استدلال می‌شود که، رفع معضلات و مشکلات پیش روی شهرهای کشورهای در حال توسعه‌ای نظیر ایران، به بهبود و ظرفیت‌سازی‌های نهادی مؤثر در ساختارهای مدیریت شهری، از طریق طراحی فرایندهایی از تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی مشارکتی با گروهها و ذینفعان مختلف شهری، امکان‌پذیر است. در ارتباط با پژوهش حاضر، منظور از نهادها، سازمان‌ها و تشکلهای رسمی و ضوابط و قواعدی است که رابطه بین عناصر سه‌گانه جامعه (شهری) یعنی دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی را شکل می‌دهند.

ایده نظری در انجام پژوهش حاضر این بوده است که اساساً مشارکت شهروندان در اداره شهر نیازمند بسترهای ساختاری و نهادی لازم برای مشارکت است و اگر مدیریت شهری این زمینه‌های نهادی را تقویت نکند، مشارکت شهروندان تحقق نخواهد یافت. شاید این‌گونه تصور شود که ایجاد ساختارهایی نظیر شوراهای شهر یا شورایی‌های محله‌ها یعنی تحقق مدیریت‌شهری مشارکتی؛ اما ایجاد چنین ساختارهایی در کنار سنجش سایر جنبه‌های نهادی و سازمانی تأثیرگذار در مشارکت شهروندان، می‌تواند وضعیت زیربنای نهادی-مدیریتی مشارکت را در یک منطقه جغرافیایی روشن‌تر سازد. پژوهش حاضر این موضوع را در منطقه ۸ شهر تبریز مورد بررسی قرار گرفته

کشورهای در حال توسعه، ارائه داده‌اند. مطالعه موردی پژوهش بر روی شهر داکا پایتخت بنگلادش انجام گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان داده است که زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و نهادی مشارکت در کشورهای در حال توسعه متفاوت است. بیشتر مدل‌های توسعه برای کشورهای توسعه‌یافته بوده، در حالی که واقعیات کشورهای در حال توسعه بسیار متفاوت است. در این کشورها سیستم‌های موازی از مدیریت‌ها و نیز انواعی از مشارکت‌های غیررسمی و رسمی را داریم. مردم رویه‌های غیررسمی مشارکت را کارآمدتر از رویه‌های رسمی می‌دانند. از نظر این محققان باید در طراحی مدل مشارکت شهروندان در این کشورها، از نظرات مردم بهره جست و با اصلاحات نهادی و سازمانی در مدیریت‌های محلی، مشارکت شهروندان را در فرایندهای رسمی برنامه‌ریزی قرار داد.

کیا و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی که با عنوان "نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مدیریت شهری (مطالعه موردی: مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران)" انجام داده‌اند، نقش رسانه‌ها را در ارتقای سطح مشارکت مورد توجه قرار داده‌اند. نتایج پژوهش نشان داده است که نقش رسانه‌ها در مدیریت شهری در حد زیاد است. همچنین بالاترین میزان تأثیر رسانه‌های جمعی بر ارتقای سطح مشارکت شهروندان در اداره امور شهری است.

متانی و حسن‌پور (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان "بررسی نقش رسانه‌های جمعی در ارتقای سطح پاسخ‌گویی سازمان‌های دولتی" بیان کرده‌اند که رسانه‌های جمعی می‌توانند از طریق هدایت و آموزش افکار عمومی، تجمیع خواسته‌ها و نظارت، آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی، در واداشتن سازمان‌های دولتی و نهادهای اجتماعی به پاسخ‌گو بودن در قبال عملکرد خود به شهروندان و در نتیجه ارتقاء مشارکت مؤثر باشند.

است. منطقه ۸ از مناطق مرکزی و تجاری شهر تبریز است. برابر با آمار سال ۱۳۹۵ این منطقه ۲۸۷۰۰ نفر جمعیت دارد. از مشکلات این منطقه که امروز مدیریت شهری با آن مواجه است عبارت‌اند از: کمبود درآمدهای پایدار شهرداری و در نتیجه ضعف در خدمات‌رسانی بهینه به شهروندان، ناآگاهی شهروندان از وظایف و مسئولیت‌های شهروندی، همکاری نکردن با پروژه‌های اجرایی مدیریت شهری، همکاری نکردن در پرداخت به موقع عوارض شهرداری، بی‌توجهی به مسائل بهداشتی و نظافتی محله‌ها، بی‌اعتمادی به تصمیمات و عملکرد مدیریت شهری، بی‌توجهی به اولویت‌های شهروندان در اجرای پروژه‌های شهری، ناآگاهی کارشناسان با مقوله مشارکت و اهمیت آن و غیره. با ظرفیت‌سازی در مدیریت شهری و ارتقاء مشارکت شهروندان در اداره محله‌ها می‌توان تا حدود زیادی به این مشکلات فائق آمد.

یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند مدیریت شهری را در افزایش مشارکت شهروندان در اداره امور عمومی شهر یاری رساند.

فرضیه‌های تحقیق به شرح زیر طرح شده است:

- ظرفیت نهادی- مدیریتی فضای شهری منطقه ۸ تبریز، برای مشارکت شهروندان مطلوب نمی‌باشد.
- به نظر می‌رسد مشارکت شهروندان در اداره امور شهر در منطقه ۸ تبریز، وضعیت مناسبی ندارد.
- بین اقدام به مشارکت شهروندان و ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی مشارکت در منطقه ۸ تبریز رابطه معناداری وجود دارد.

پیشینه تحقیق

شهیدول و سواپن^۱ (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان "چه کسانی مشارکت می‌کنند و چه کسانی مشارکت نمی‌کنند؟ مدل سازگاری از مشارکت اجتماعات محلی در کشورهای در حال توسعه"، مدلی از مشارکت برای

تأثیرگذار بوده و عملکرد نهادهای مردمی را با مشکل مواجه می‌کند، دخالت‌های سازمان‌های دولتی و ضعف‌های قانونی است که مشارکت را از نظر کیفی و کمی تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین ضعف و فقدان آگاهی از زمینه‌های لازم مشارکت، نفوذ دولت در بدنه تشکل‌های مدنی و غیره است.

ایستگلدی و همکاران (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان "کنش ارتباطی زمینه‌ساز تحقق مشارکت شهروندان در فرایند توسعه شهری، مورد: شهر گرگان"، به این نتیجه رسیده‌اند که در فضای شهری گرگان، شهروندان تمایل زیادی برای مشارکت دارند؛ اما در عمل میزان مشارکت نهادی شهروندان پایین است. آراسته نبودن فضای شهر گرگان برای شکل‌گیری تعامل و گفتگو بین شهروندان و سایر نهادها، سبب فاصله ارکان اصلی شهر از یکدیگر شده است؛ در نتیجه این فضا مانع تحقق مشارکت شده است.

ربانی و دیگران (۱۳۸۶)، در مقاله‌ای با عنوان "بررسی تأثیر رفاه اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری؛ مطالعه موردی: شهر اصفهان" به این نتیجه رسیده‌اند که هر چقدر مسئولان شهری بتوانند اعتماد مردم را جلب کنند و از این طریق بر رضایت‌مندی اجتماعی آنان بیفزایند، در این صورت احساس تعلق آنان را به منطقه سکونتی‌شان افزایش می‌دهند و باعث افزایش مشارکت آنان در امور شهری می‌شوند. سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (۱۳۸۸) در پژوهشی که با عنوان "ظرفیت‌سازی در شهرداری‌ها" با هدف آموزش و توانمندسازی شهرداری‌ها در برخورد با سکونتگاه‌های غیررسمی انجام داده، مبانی نظری ظرفیت‌سازی نهادی و سازمانی شهرداری‌ها را مورد بررسی قرار داده است. این پژوهش نیاز مبرم شهرداری‌های کشور را در بحث ظرفیت‌سازی مطرح کرده و راهکارهای مفیدی

قنبری (۱۳۹۳) در تحقیقی که با عنوان "بررسی تطبیقی تأثیر فضای شهری بر میزان مشارکت شهروندان، مورد: محله‌های شهر تبریز"، انجام داده به این نتیجه رسیده است که میزان مشارکت شهروندان نسبت به محله‌های مختلف در نوسان بوده است. همچنین متغیرهای جنس، نوع مالکیت، منطقه سکونت، تحصیلات، قدمت سکونت و احساس تعلق میزان مشارکت شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

یغفوری و رفیعیان (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان "بررسی عملکرد مدیریت شهری در رابطه با مشارکت شهروندان در امور شهری (مورد شهر: فسا)" در تحقق عملی مشارکت دو پیش‌شرط ضروری یعنی: ۱- گرایش و تمایل به مشارکت، ۲- امکان مشارکت (مدیریت شهری) را تشخیص داده‌اند. این تحقیق امکان مشارکت را در قالب ۱۰ متغیر مورد بررسی قرار داده و عملکرد شهرداری فسا را در این زمینه ضعیف ارزیابی کرده است. رجیبی (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان "شیوه‌های مشارکت شهروندی در فرایند توسعه شهری"، به الگوها و مدل‌های مختلف برنامه‌ریزی مشارکتی پرداخته است. این تحقیق دیدگاه‌های حاکم بر مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی شهری، نظریه‌ها و مدل‌های مشارکتی، ویژگی‌های نظام‌های مشارکتی در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری و سطوح مختلف مشارکت مردمی در طرح‌های شهری را مورد بررسی قرار داده است.

تقی‌لو (۱۳۹۰)، در رساله دکتری خود با عنوان "بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در فرایند توسعه روستایی (شهرستان ایجرود- استان زنجان)"، به این نتیجه رسیده است که جامعه مدنی لازمه و بستر مشارکت مردم در فرایند توسعه است و در بستر جامعه مدنی است که تشکل‌های مردمی تشکیل و مشارکت سازمان‌یافته مردم انجام می‌گیرد. به نظر وی از شاخص‌های ساختاری که بر مشارکت مردم

مصاحبه با مسئولان بخش‌های مختلف شهرداری تبریز استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق شامل شهروندان منطقه ۸ تبریز است که از طریق نمونه‌گیری بررسی شده‌اند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و با توجه به جمعیت منطقه (۲۸۷۰۰)، ۳۸۹ نفر برآورد شد. تحلیل اطلاعات ترکیبی از روش‌های تحلیل کمی و کیفی است. در تحلیل اطلاعات کمی از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های آماری نظیر آزمون T تک‌نمونه‌ای، ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شده است. پایایی سؤالات پرسشنامه هم با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر ۷۶ درصد به دست آمد.

مبانی نظری

در این قسمت نظریه‌های مشارکت و نیز نهادها و ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی در تحقق مشارکت در قالب مبانی نظری بررسی می‌شود تا جایگاه مقوله مشارکت در این ارتباط مشخص شود.

نظریات مشارکت

اصطلاح مشارکت^۱ در فرهنگ علوم اجتماعی، به معنای سهمی در چیزی یافتن و از آن سود بردن و یا در گروهی شرکت جستن و با آن همکاری داشتن تعریف شده است (پیراهری، ۱۳۹۵: ۹۶). همچنین از منظر جامعه‌شناسی، مشارکت به عنوان نوعی فرایند تعاملی چندسویه مطرح می‌شود که مداخله و نظارت مردم و قابلیت سیاسی-اجتماعی نظام را در دستیابی به توسعه، همراه با عدالت اجتماعی در پی خواهد داشت. بنیادی‌ترین اندیشه زیرساز مشارکت، پذیرش اصل برابری مردم است و هدف از آن همفکری، همکاری و تشریک مساعی افراد در جهت بهبود کمیّت و کیفیت زندگی در تمامی زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است (Tusi, 1991:5).

را در جهت ارتقاء ظرفیت سازمانی شهرداری‌های کشور ارائه کرده است. در بیشتر این تحقیقات، عوامل مؤثر در مشارکت مورد بررسی قرار گرفته است.

در میان این تحقیقات، به عوامل سازمانی مدیریت شهری، نقش جامعه مدنی و سازمان‌های غیردولتی یا نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت شهروندان پرداخته شده و به اهمیت این ابعاد اشاره شده است. تحقیق حاضر، این عوامل را در قالب رویکرد توسعه نهادی - سازمانی و ظرفیت‌سازی سازمانی، که به عنوان بُعد جدیدی در توسعه کشورهای در حال توسعه مطرح شده، مطالعه کرده است. از اینرو، با الهام از این تحقیقات و مطالعه ادبیات نظری، این پژوهش ظرفیت نهادی- مدیریتی فضاهای شهری را به عنوان یکی از بسترهای مهم و زمینه‌ساز تحقق مشارکت شهروندان در اداره امور شهر مورد بررسی قرار داده است. در تحقیقاتی که در زمینه مشارکت شهروندان در اداره شهرها انجام گرفته، به بُعد نهادی- مدیریتی به‌صورتی منسجم پرداخته نشده و از این جهت این پژوهش موضوع نوینی را در حوزه مدیریت شهری مشارکتی دنبال کرده است.

روش انجام تحقیق

تحقیق حاضر به‌لحاظ هدف توسعه‌ای و کاربردی و به‌لحاظ روش از نوع توصیفی و همبستگی است. در این تحقیق ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی فضاهای شهری در ارتباط با مشارکت شهروندان بررسی شده است. روش مطالعه و جمع‌آوری اطلاعات ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در مطالعه کتابخانه‌ای از اسناد و متون مرتبط با موضوع استفاده شده است. اطلاعات و داده‌های فضایی و توصیفی موجود منطقه مورد مطالعه از طریق شهرداری تبریز و سایت مرکز آمار دریافت شد. در روش میدانی از ابزار پرسشنامه بهره گرفته شده است. همچنین به منظور مستند کردن نتایج کمی و تحلیل عقلانی آنها از

حرکت به سوی جلب مشارکت شهروندان به شمار می‌آید (شریفیان‌ثانی، ۱۳۸۰: ۴۵-۴۴).

اسکات دیویدسون در سال ۱۹۹۸، گردونه مشارکت را برای بحث مشارکت شهروندی طراحی کرده است. در این مدل، تصمیم‌گیری در تعاملی مستمر بین دولت و شهروندان صورت می‌گیرد. دیویدسون، تقسیم‌بندی چهارگانه‌ای برای مشارکت در نظر دارد که عبارت‌اند از: اطلاع‌رسانی، مشاوره، مشارکت، توانمندسازی (شریفیان‌ثانی، ۱۳۸۰: ۴۶-۴۵). سیمر مارتین لیپست جامعه‌شناس معاصر در کتاب انسان سیاسی (۱۹۶۰) خود تلاش کرد که متغیرهای متعددی را در مدلی کلی برای تبیین مشارکت تنظیم کند. وی در این مدل به‌طور عمده بر متغیرهای اجتماعی تأکید دارد. لازم به توضیح است که این متغیرها آشکارا به صورت جامعه‌شناختی است که پدیده مشارکت یا عدم مشارکت اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی را در فرایند اجتماعی، سیاسی؛ مانند انجمن‌ها، سندیکاهای کارگری، شوراهای محلی، انتخابات، احزاب و مانند آن براساس چندین عامل کلی اجتماعی تبیین می‌کنند. وی با تأکید بر همبستگی بین شهرنشینی، گسترش سواد، رسانه‌های گروهی و پیدایش نهادهای مشارکتی به تشریح مشارکت افراد می‌پردازد (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱). در نظریه پارسونز این کنشگر است که انتخاب می‌کند، اما این انتخاب‌ها در خلأ صورت نمی‌گیرد. محیط از شماری از عوامل مادی و اجتماعی ساخته شده است که دامنه این انتخاب‌ها را محدود می‌کند (گی‌روشه، ۱۳۷۶). مهمتر از همه اینها محیط شامل هنجارها و ارزش‌ها و سایر افکار عموماً پذیرفته شده‌ای است که بر انتخاب هدف‌ها و وسایل تأثیر می‌گذارد؛ از این‌رو، کنش اجتماعی از یک کنشگر، وسایل و اهداف و محیطی ساخته می‌شود که شامل موضوعات مادی، اجتماعی، هنجارها و ارزش‌ها است (کرایب، ۱۳۸۶: ۵۶).

سیستم مدیریت مشارکتی معروف به "مدیر-شهروند"^۱ بوده و در مقابل سیستم "ارباب-رعیتی"^۲ که فقط شهروندان مکلف به پذیرش بوده و فاقد حق می‌باشند، قرار می‌گیرد (رجبی، ۱۳۹۰: ۱۰۹). مشارکت در فراگرد توانمندسازی جامعه بر سه ارزش بنیادی: سهم کردن مردم در قدرت، راه دادن مردم به نظارت بر سرنوشت خویش، و بازگشود فرصت‌های پیشرفت به روی مردم تأکید دارد (Tosi, 1991:5). در اینجا بایستی اشاره کرد که برای توجیه فرایند مشارکت‌پذیری در جامعه باید موارد ذیل ایجاد شوند:

- مشارکت نیازمند به شرایط مساعد همچون آگاهی و معلومات در جامعه مشارکت جو است.
- مشارکت نیازمند به وجود جو اعتماد بین مدیران و مشارکت‌جویان است.
- مشارکت نیازمند به وجود حس مسئولیت‌پذیری و تعهد در مشارکت‌جویان است.
- مشارکت نیازمند به وجود محرک‌ها و انگیزه‌های مادی و غیرمادی است.
- مشارکت نیازمند به ایجاد حس شکیبایی و صبر در بین مشارکت‌جویان است (رجبی، ۱۳۹۰: ۱۱۲).
- مروری بر نظریه‌های مرتبط با مشارکت نشان می‌دهد که، دیدگاه‌ها و نظریات متعددی در ارتباط با شرایط ایجاد مشارکت ارائه شده است. ارنشتاین در سال ۱۹۶۰ در ارتباط با سطوح مختلف مشارکت، نردبان مشارکت را معرفی می‌کند. یکی از پله‌های این نردبان که به عنوان یک قدم اولیه مفید توجیه‌شدنی می‌باشد، اطلاع‌رسانی و مشاوره است. آگاه کردن شهروندان از حقایق موجود در مورد برنامه‌های حکومت و حقوق و مسئولیت‌های آنان و راهکارهای موجود، به خصوص اگر طوری طراحی شده باشد که جریان اطلاعات یک‌سویه نباشد، گامی مثبت در جهت

سازمان‌های داوطلب شکل می‌گیرد. درحالی‌که به‌نظر هودسون^۵ ظرفیت نهادی صرفاً به معنی تعداد و تراکم نهادها در درون یک منطقه نیست بلکه بر قوت و توانایی، کیفیت و چگونگی تعاملات آنها با هم اشاره دارد (فرجی‌راد و کاظمیان، ۱۳۹۲: ۱۵۶).

موضوع ظرفیت‌سازی به‌طور گسترده در ارتباط با تقویت توان سازمانی شهرداری‌ها مطرح است. هدف از ظرفیت‌سازی شهرداری‌ها، به معنای ایجاد توانایی پرسنلی، سازمانی، تجهیزاتی و اجتماعی به جهت اجرای فعالیت‌ها، حل مسائل، هدف‌گذاری و دستیابی به آن در یک حالت پایدار در برخورد با مسائل شهری است. در اینجا هدف از ظرفیت‌سازی، توسعه توان مدیریت شهری برای انجام بهتر کارها است (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌ها، ۱۳۸۸: ۵۸).

بر مبنای نظریه نهادگرایی، شرایط و بسترهای نهادی و میزان توسعه نهادی جوامع، عاملی عمده در روش اداره و نیز میزان توسعه‌پذیری جوامع است. بر مبنای این نگرش، مدیریت مشارکتی به‌عنوان شیوه‌ای برای سازماندهی جامعه، مطلوب‌ترین ترتیبات نهادی را برای مدیریت جامعه به دست خواهد داد. اصطلاح نهاد در پی خود، تفسیرها و تعاریف متعدد و گوناگونی داشته است. آلیرتس^۶ (۱۹۹۷) و همکاران هر گونه توافق رسمی و غیررسمی بین مردم همانند عادات فرهنگی را نهاد نام گذاشته‌اند. گلدسمیت^۷ (۱۹۹۲) عرف و قوانین را به عنوان نهاد تعریف کرده است (فرجی‌راد و کاظمیان، ۱۳۹۲: ۱۵۸). گیدنز از رویکرد اجتماعی به نهادها پرداخته است. در نزد گیدنز، نهاد سازماندهی قواعد ضمنی (ساختارها) در زمان و مکان است. به عقیده او نهاد نوعی کردار اجتماعی درونی شده در طول زمان و در درون مکان است. این کردار اجتماعی تحت قالب قواعد ضمنی درونی می‌شود.

از نظر پارسونز، محیط و شرایط حاکم بر آن در کنش اجتماعی و به تبع آن در مشارکت شهروندان مؤثر می‌باشد.

برای تشریح این عناصر و شاخصه‌های نهادی مؤثر بر مشارکت، مفهوم نهادها و ظرفیت نهادی تشریح و سپس بعد از ارائه چارچوب مفهومی و نظری پژوهش شاخص‌ها تعریف عملیاتی می‌شوند.

۲ - نهادگرایی^۱ و ظرفیت‌های نهادی - مدیریتی^۲ برای مشارکت شهروندان

یکی از عوامل مؤثر در تحول رویکردهای جدید در سازمان و اداره شهرها، عامل نهادی - سازمانی است. امروزه اهمیت نهادها و سازمان‌ها در توسعه، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه مورد توجه قرار گرفته است. از این نگاه، ایجاد شرایط برای توسعه مستلزم بهبود سریع در ظرفیت‌های نهادی - سازمانی در سطوح محلی و منطقه‌ای است (برک‌پور و اسدی، ۱۳۸۸: ۷۷). در این بین، ظرفیت‌سازی نهادی اصطلاحی است که برای به تحرک واداشتن تغییر نهادی مورد حمایت قرار گرفته است و چنین استدلال می‌شود که این مفهوم به‌صورت بنیادی نیازهای توسعه را بازگو می‌کند. براون^۳ اظهار می‌دارد که ظرفیت‌سازی نهادی در سه حوزه توسعه منابع انسانی، توسعه و تقویت ساختارهای درون‌سازمانی و روابط بین‌سازمانی و اصلاح و بهبود بسترهای قانونی و مقرراتی و ابزارهای سیاستی برای توانمند ساختن سازمان‌ها و نهادها صورت گرفته است (Brown, 2008: 223).

گیبس^۴ و همکاران ظرفیت نهادی را در ارتباط تنگاتنگ با حکمروایی می‌بینند و معتقدند که ظرفیت نهادی تا اندازه زیادی به واسطه حضور آژانس‌های توسعه، انجمن‌ها و اتحادیه‌های تجاری و تشکل‌ها و

گیدنز در نظریه ساخت‌یابی خود مطرح می‌سازد که ویژگی‌های نهادی و کنش اجتماعی به‌طور بازگشتی بر یکدیگر اثر می‌گذارند. این ویژگی‌ها خارج از کنش اجتماعی وجود ندارند. اجتماعات انسانی از طریق نهادها امکان سازماندهی خود را می‌یابند و نهادهای رسمی در جریان دستیابی معقول به عدالت، حکومت قانون و پاسخ‌گویی محیط زیست اعتماد را تقویت می‌کنند و اینها در یک فرایند بازتولید عمل می‌کنند. به عقیده گیدنز این همان فرایند ساخت‌یابی است (کرایب، ۱۳۸۶: ۱۳۶). از نظر داگلاس نورث (۱۹۹۱) نهادها قوانین بازی در جامعه‌اند. یا به‌عبارتی دیگر، قیود سنجیده‌تری هستند که از جانب نوع بشر وضع شده‌اند، روابط متقابل انسان‌ها با یکدیگر را شکل می‌دهند و راهنمای کنش متقابل انسان‌ها هستند. بنابراین، وقتی می‌خواهیم در خیابان به دوستی سلام کنیم، اتومبیل برانیم، کسب و کاری راه بیاندازیم، یا به هنگام انجام هر کار دیگری، می‌دانیم که چه باید بکنیم. به قول اقتصاددان‌ها، نهادها حد و مرز مجموعه انتخاب‌های افراد را تعیین می‌کنند (نورث، ۱۳۷۷: ۱۹). بر اساس نظریه نهادهای داگلاس نورث، نهادها و سازمان‌ها تمایزی با هم دارند. نهادها، مجموعه قیود و محدودیت‌ها را تعیین می‌کنند و سازمان‌ها، برای استفاده از این فرصت‌ها و محدودیت‌ها با هدف مشخصی به وجود می‌آیند. سازمان‌ها به تبع مجموعه فرصت‌ها، که از مجموعه قیود حاصل می‌شود، و با نیتی غایت‌مند به‌وجود آمده‌اند و در نتیجه تلاش برای دستیابی به اهداف‌شان از عوامل اصلی تغییرات نهادی محسوب می‌شوند (نورث، ۱۳۷۷: ۲۹). تأکید ما در پژوهش حاضر بر نهادهایی است که نقش قواعد بازی را برای شهروندان و سازمان‌های دخیل در مدیریت شهری تعیین می‌کنند و تأکید بر سازمان‌ها از حیث نقشی است که به عنوان عوامل تکامل چارچوب‌های نهادی و تغییر نهادی در شهر ایفای نقش می‌کنند.

در ارتباط با مشارکت شهروندان، نهادها و ظرفیت نهادی مجموعه‌ای از قواعد، رویه‌ها و ساختارهایی هستند که مشارکت شهروندان را در اداره شهر تسهیل و عملیاتی می‌کنند. با استناد به نظر داگلاس نورث، باید گفت که سازمان‌های مدیریت شهری نهادهایی رسمی هستند که هم این ظرفیت‌ها را در فضاهای شهری ایجاد و تشویق می‌کنند و هم از مزایا و فرصت‌های آنها جهت دستیابی به اهداف خود استفاده می‌کنند. در این چارچوب توانمندسازی شهروندان نسخه معاصر از جنبش مشارکت به حساب می‌آید. "فیشر (۱۹۹۳) معتقد است که توانمندسازی را می‌توان تابعی از سه متغیر مهم به حساب آورد: ۱- اختیار؛ ۲- منابع؛ ۳- اطلاعات." (رهنورد، ۱۳۸۵: ۱۴۸). در توضیح این سه گزینه باید گفت که تا حد امکان باید درباره عملکرد سازمان‌های مدیریت شهری اطلاعات در اختیار شهروندان قرار گیرد. همچنین از طریق برنامه‌های آموزشی دانش و مهارت‌های لازم به شهروندان آموخته شود تا در تأمین هدف‌های مدیریت شهری نقشی فعال برعهده گیرند و نهایتاً اینکه دادن اختیار و قدرت بیشتر به شهروندان کمک می‌کند تا آنها به شیوه‌ای متفاوت عمل کنند و از خلاقیت‌های خود در برخورد با مسائل بیشتر بهره بگیرند. نهایتاً اینکه توانمندسازی زمینه‌ای برای درگیری اثربخش‌تر شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری و اداره کارآمدتر شهر ایجاد خواهد کرد. به‌نظر استیوارت^۱، مهمترین وظیفه مقامات و حکومت‌های محلی برای تقویت و بهبود اجتماعات محلی و سازمان کارآمد و مؤثر "شهروندسازی" است. شهروندسازی عبارت است از فراهم کردن امکانات، تسهیلات و ساز و کارهای لازم برای شهروندان، تا آنها از حقوق شهروندی‌شان بهره‌مند شوند و بتوانند به‌نحو مناسب وظایف و تکالیف شهروندی خود را در قبال

شهروندان، انجام خدمات رفاهی برای نیازمندان و ...
(ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۲: ۲۰).

در این چارچوب، رسانه‌های جمعی نیز از ضروریات اساسی جوامع امروزی هستند و بر متغیرهای فراوانی؛ از جمله سبک زندگی شهروندان، شکل‌گیری فرهنگ عمومی، ارتقای سطح پاسخ‌گویی سازمان‌های دولتی، ایجاد جامعه مدنی و حکمرانی خوب شهری تأثیرگذار می‌باشند (کیا و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۱). رسانه‌های جمعی به عنوان فراهم‌کننده چارچوب‌های تجربه برای شهروندان، نگرشی کلی برای تفسیر تصمیمات و اقدامات مدیریت شهری توسط شهروندان ایجاد می‌کنند (پلونکت و فورنیه، ۱۳۸۳: ۴۲). با توجه به ادبیات نظری تشریح‌شده، چارچوبی تحلیلی از ظرفیت نهادی- مدیریتی فضاهای شهری در حوزه مشارکت شهروندان استنباط شده است که در ادامه به تشریح هر یک از مؤلفه‌های استخراج شده، پرداخته شده است.

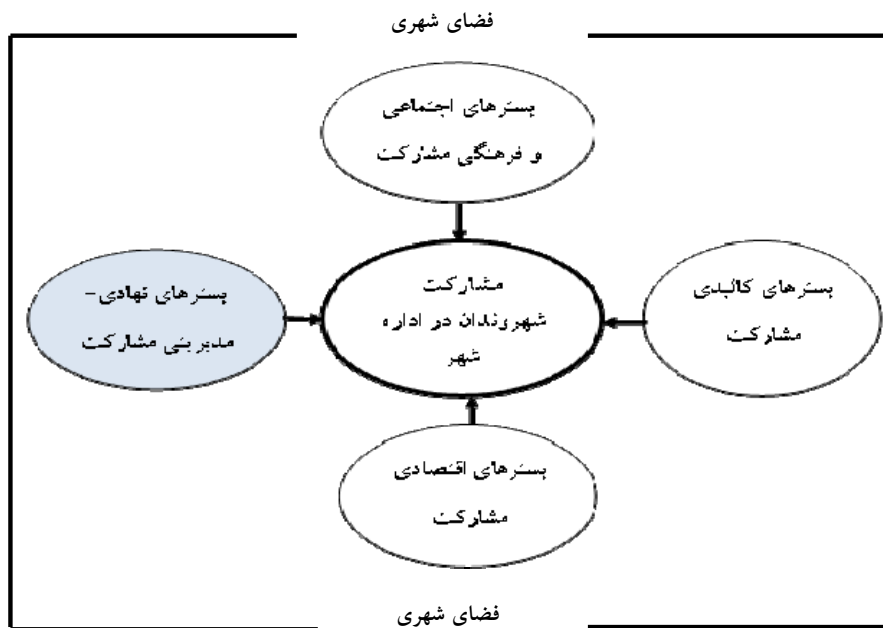
تدوین مدل مفهومی و تحلیلی پژوهش

در طی مطالعه ادبیات نظری مشخص شد که اساساً فضای شهری به‌عنوان یک مفهوم انتزاعی و عینی مطرح است که از مجموعه‌ای از خصیصه‌ها و معیارهای بنیادین شکل گرفته که در چارچوب شکل شماره ۱ این معیارها معرفی شده است. به دلیل گستردگی این ابعاد و موضوع پژوهش حاضر که تأکید بر زمینه‌های نهادی- مدیریتی مشارکت داشته است، سعی شد تا مؤلفه‌هایی برای بررسی این موضوع در منطقه مورد مطالعه ارائه شود. در ادامه مؤلفه‌های نهادی- مدیریتی استخراج شده و در جدول شماره ۱ دسته‌بندی و شاخص‌های مربوط به هر مؤلفه مشخص شده است.

جامعه محلی که در آن زندگی می‌کنند، انجام دهند (بیغوری و رفیعیان، ۱۳۹۴: ۸۸).

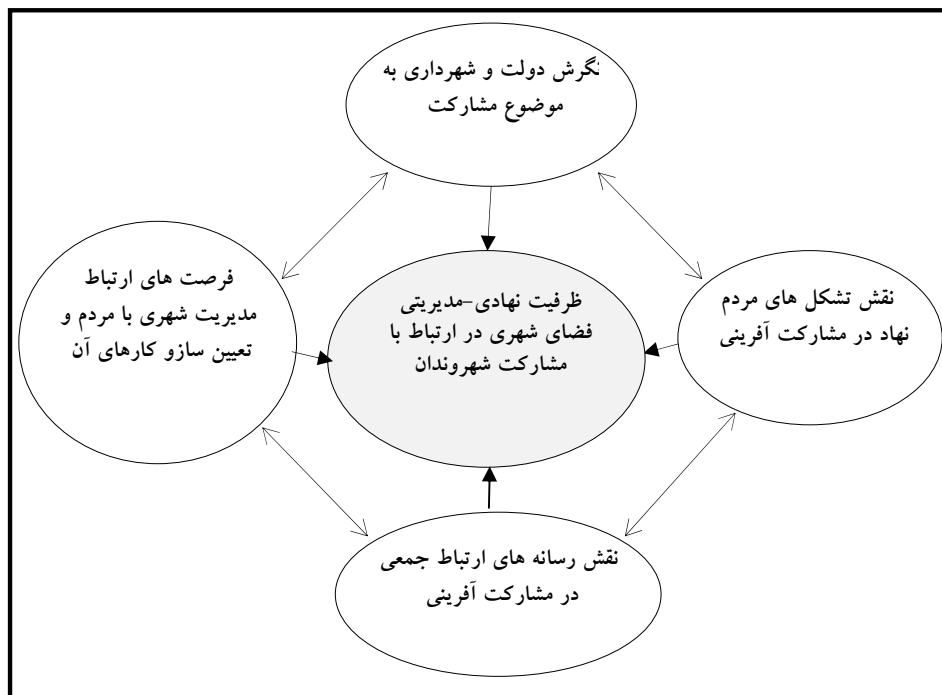
در چارچوب ظرفیت‌سازی نهادی و مدیریتی به نقش سازمان‌های غیردولتی (NGO)^۱، سازمان‌های مبتنی بر جامعه محلی (CBO)^۲ و رسانه‌های جمعی و در کل به نقش جامعه مدنی در توسعه مشارکت توجه ویژه‌ای شده است (بووارد و لوفلر، ۱۳۹۲: ۵۸). مردم جهان، NGOsها و مانند آن را، نهادهایی برخاسته از مردم برای رفع یا تخفیف آلام جامعه شهری و کمک به هم‌نوع با نگرش‌های مبتنی بر توانمندسازی شهروندان می‌شناسند. توجه به نقش سازمان‌های غیردولتی محصول تحول در پارادایم سنتی "حکومت شهری"^۳ و پیدایش پارادایم جدید "حکمرمایی شهری"^۴ است. بر اساس این پارادایم، دولت به تنهایی بازیگر عرصه توسعه و اداره امور عمومی نیست. در کنار دولت، دو بازیگر به نام‌های جامعه مدنی و بخش خصوصی و فعالان این دو حوزه نیز وجود دارند (لاله‌پور، ۱۳۸۶: ۶۲). در این رابطه جامعه مدنی دربردارنده نهادهایی چون سازمان‌های غیردولتی، گروه‌ها و اجتماعات محلی، سازمان‌های داوطلبانه مردمی، نهادهای دانشگاهی و تحقیقاتی، رسانه‌های جمعی، گروه‌های مذهبی و سازمان‌های مدنی است (ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۲: ۱۲).

اهدافی که برای سازمان‌های غیردولتی متصور است عبارت‌اند از: توانمند ساختن شهروندان برای رفع مشکلات خود، سازمان‌دهی و نهادینه کردن مشارکت شهروندان، ارائه مشاوره به نهادهای دولتی، توجه به محیط زیست، کاستن آلودگی‌های زیست‌محیطی و کنترل منابع، ایجاد ائتلاف بین گروه‌های کوچک مردم در زمینه مختلف امور شهری، کاربرد روش‌های مؤثر و کارآمد در انجام امور، افزایش آگاهی در میان

شکل ۱: زمینه‌ها و معیارهای فضاهای شهری در ارتباط با مشارکت شهروندان

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۴

شکل ۲: مدل تحلیل پژوهش، شامل مؤلفه‌های ظرفیت‌های نهادی-مدیریتی فضاهای شهری در ارتباط با مشارکت شهروندان

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۴

جدول ۱: مؤلفه‌ها و شاخص‌های ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی مشارکت شهروندان در اداره شهر

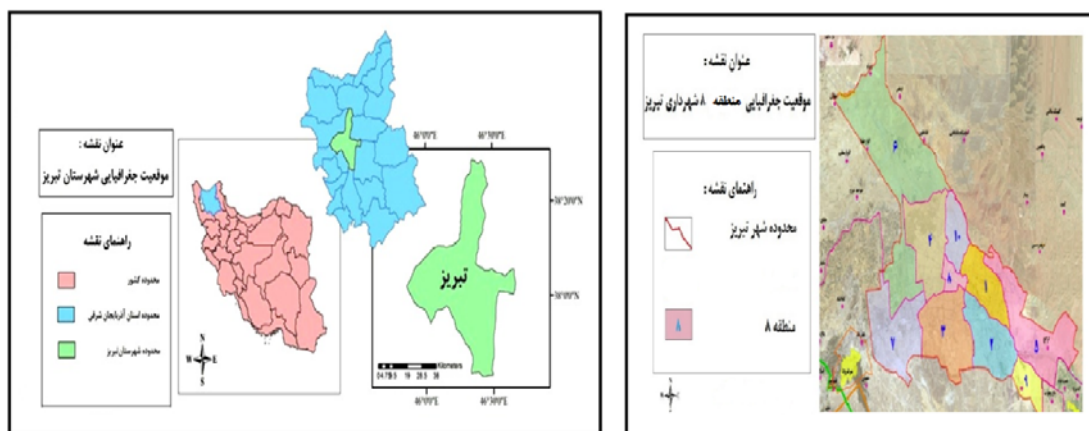
معیار	مؤلفه‌ها (۴)	شاخص‌ها (۳۰)
ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی مشارکت شهروندان	ارزیابی شهروندان از نگرش دولت و شهرداری به مسئله مشارکت (تمایل مدیران به مشارکت دادن افراد)	میزان اطلاع مردم از مزایای نهادهای مشارکتی و خودمشارکت
		میزان دسترسی افرادی، که تمایل به مشارکت دارند، به اطلاعات
		گرایش به تغییر وضع موجود در میان مسئولان
		میزان اطلاع مسئولان از خواسته‌های مردم
		میزان تلاش نهادهای دولت و شهرداری برای مشارکت شهروندان در فعالیت‌های شهر و محله
		میزان توجه مسئولان به پیشنهادهای شهروندان معمولی
		میزان اطلاع‌رسانی مسئولین از وظایف و برنامه‌های سازمان‌های دولتی و وزارتخانه‌های مرتبط با امور شهری
		میزان اطلاع‌رسانی از وظایف و برنامه‌های شورای شهر و شهرداری در امور شهر
		میزان اطلاع‌رسانی از روند تهیه و اجرای پروژه‌های شهری
		میزان اطلاع‌رسانی از محتوای طرح‌های شهر و محله
ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی مشارکت شهروندان	ایجاد فرصت‌های ارتباط مدیریت شهری با مردم و تعیین ساز و کارهای آن	قابل دسترس بودن هیئت‌های تحقیق محلی موجود در زمینه جمع‌آوری اعتراض‌های عمومی درباره پروژه‌ها و طرح‌های محلی
		ایجاد مکان‌هایی برای همکاری و مشارکت بیشتر و سهولت ورود به این مکان‌ها
		دسترسی به سامانه‌های موجود برای اعلام درخواست‌ها و نیازهای شهروندان
		تعریف سامانه یا رسانه‌ای برای گزارش عملکرد به شهروندان
		انتشار طرح‌ها و مراجعه به آرای عمومی
		پخش مستقیم جلسات شورای شهر از رادیوی شهر
		حق شهروندان برای شرکت در جلسات شورای شهر
		اجرای طرح‌های مشارکتی در محل
		پیچیدگی رویه‌های اداری
		میزان ارتباط محتوای کتاب‌های درسی دانش‌آموزان با مسئله مشارکت
ارزیابی مردم از نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت‌آفرینی	میزان استفاده از شیوه‌های تدریس جدید (گروهی- مشارکتی) و مشارکت دادن دانش‌آموزان در تدریس توسط معلمان در مدارس	میزان تأثیر محتوای برنامه‌های تلویزیون و سایر رسانه‌ها در مشارکت افراد
		میزان دسترسی افراد به خدمات اینترنت در منزل یا محله
		به تصویر کشیدن همکاری‌هایی که بین سازمان‌ها و افراد اتفاق می‌افتد در جراید و رسانه
		دسترسی به تشکل‌های مردم‌نهاد برای مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با شهر و محله خود
		حضور سازمان‌ها و نهادهای رسمی و غیررسمی (مثل شورا، دهیاری، بسیج و...) در محله‌ها
		وجود گروه‌های محلی منسجم در موضوعات مختلف
ارزیابی مردم از نقش تشکل‌های مردم‌نهاد در مشارکت‌آفرینی	دسترسی به نهادهای محلی (NGO, CBO) با قدرت تصمیم‌گیری در موضوعات مختلف شهری	ایجاد تشکل‌های محلی به منظور فرهنگ‌سازی در خصوص مشارکت شهروندی
		میزان دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در محله و شهر

شناخت محدوده مورد مطالعه

- موقعیت جغرافیایی

منطقه از شمال به مهرانه رود، از جنوب به خیابان‌های امام خمینی، قاضی طباطبایی و شهید یاغچیان، از شرق به خیابان‌های ثقة‌الاسلام، خیابان‌های بهشتی و حافظ، از غرب به خیابان‌های شریعتی جنوبی و خیابان فلسطین منتهی می‌شود. این منطقه ۴۲۱ هکتار مساحت دارد که در مقایسه با کل شهر ۳ درصد شهر را شامل می‌شود. جمعیت منطقه برابر با آمار سال ۱۳۹۰، ۲۸۷۰۰ نفر است که از این میان ۱۴۶۰۰ نفر زن و ۱۴۱۰۰ نفر مرد می‌باشد (معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهرداری تبریز، ۱۳۹۰). شکل شماره ۳ موقعیت منطقه ۸ را در شهر تبریز نشان می‌دهد.

شهر تبریز مرکز استان آذربایجان شرقی در غرب استان واقع شده و به عنوان بزرگترین شهر شمال غرب ایران از لحاظ مختصات جغرافیایی حداکثر در ۴۶ درجه و ۳۶ دقیقه و حداقل ۴۵ درجه و ۵۰ دقیقه طول شرقی و حداکثر عرض شمالی ۳۸ درجه و ۲۹ دقیقه و حداقل ۳۷ درجه و ۴۲ دقیقه از نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است. این شهر طبق آمار سال ۱۳۹۰ دارای جمعیتی در حدود ۱۴۹۴۹۹۸ نفر و مساحتی در حدود ۲۴۴۵۳ هکتار است. شهر تبریز دارای ۱۰ منطقه شهرداری می‌باشد. در این میان منطقه ۸ از مناطق قدیمی و مرکزی شهر است. این

شکل ۳: موقعیت منطقه مورد مطالعه

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۴

پهلوی جمعاً ۱۶ شهرداری در کشور تأسیس شد. تاریخچه تشکیل شهرداری تبریز نیز به سال ۱۲۹۶ ه.ش برمی‌گردد. در ارتباط با انجمن‌های شهر (شوراهای شهر)، اگرچه قانون اساسی مشروطه شوراهای استان و شهرستان و شهر را در نظر گرفته بود، چنین شوراهایی سرانجام در سال‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ تشکیل شدند؛ اما به دنبال انقلاب اسلامی و مسائل و مشکلات داخلی کشور در سال‌های اول انقلاب، این انجمن‌ها عملاً منحل شدند. با توجه به

وضعیت موجود ساختار نهادی - سازمانی مدیریت شهری

در ارتباط با سابقه تشکیل ساختار سازمانی مدیریت شهری در ایران و شهر تبریز باید گفت که، فعالیت‌های شهرداری‌ها (بلدیة قدیم) با تصویب قانون بلدیة در دوره اول مجلس شورای ملی در سال ۱۲۸۶ خورشیدی (دوره قاجار و مشروطیت) آغاز شد و اولین شهرداری نیز شهرداری تهران بود که با قانون جدید تأسیس شد. تا سال ۱۳۰۴ یعنی تا شروع حکومت

در سطح منطقه انجام نگرفته است و با تأکید بر مشکلات ساختاری در پیش گفته شده، مسائل ساختاری مدیریت شهری را مانعی در عملی شدن مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مرتبط با امور منطقه ذکر کردند.

بحث و نتایج

پژوهش حاضر ظرفیت نهادی - مدیریتی فضاهای شهری را در ارتباط با مشارکت شهروندان در منطقه ۸ تبریز مورد بررسی قرار داده است. برای بررسی این موضوع، گویه‌هایی را تنظیم کرده و سپس بعد از پاسخگویی هر یک از اعضای جامعه نمونه، به تحلیل آماری و کیفی آن پرداخته شده است. گویه‌های طراحی شده با توجه به مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی بوده است که در ارتباط با مدل تحلیل طرح شده است. لازم به ذکر است که، برای تحلیل کیفی و عقلانی نتایج حاصل از تحلیل آماری، از مصاحبه با کارشناسان و مسئولان شهرداری تبریز نیز بهره گرفته شده است.

نگرش نهادهای دولتی و شهرداری به مسأله مشارکت برای بررسی نگرش یا تمایل نهادهای مدیریتی به مشارکت، ۱۰ گویه مورد آزمون قرار گرفت. از میان گویه‌های مورد بررسی که در جدول شماره ۲ نمایش داده شده است، همه گویه‌ها با سطح معناداری کمتر از (۰/۰۵) مورد پذیرش واقع شده‌اند. میانگین همه متغیرها کمتر از حد مبنا (۳) است؛ بنابراین این تحلیل نشان‌دهنده این موضوع است که از نظر شهروندان عملکرد و نگرش دولت و شهرداری به موضوع مشارکت منفی است.

تأکید قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به موضوع مشارکت، "قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران" در اول خرداد ۱۳۷۵ در پنج فصل و ۹۴ ماده به تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان رسید. از سال ۱۳۷۸ ه.ش این قانون مبنای عمل شوراهای اسلامی منتخب سراسر کشور است و مطابق این قانون مواردی چون انتخاب شهردار یا دهیار و تصمیم‌گیری در برخی امور، نظیر نام‌گذاری معابر و تصویب مقررات شهرداری به شوراها واگذار شده است. در شرح وظایف شوراها، واژگانی چون بررسی، نظارت، همکاری، پیشنهاد، مراقبت، جلب مشارکت، پیگیری و امثال آن فراوان به چشم می‌خورند که برای عملی ساختن همین موارد مندرج در شرح وظایف نیز غالباً ضمانت اجرایی کافی پیش‌بینی نشده است (لاهوری، ۱۳۹۴: ۸۷). اگرچه نهادهای انتخابی و قوای اجرایی آنها در سطح شهرها فعالیت دارند، اما توانایی اعمال حاکمیت را بر همه امور شهری ندارند. وظایف شهرداری‌ها محدود به امور مشخصی است و بسیاری از امور که ماهیت محلی دارند (مانند امور بهداشتی، اقتصادی، فرهنگی، آموزشی، آمار و ثبت، خدمات اجتماعی، حمل و نقل و ترافیک و امور رفاهی)، از سوی سازمان‌های بخش دولتی انجام می‌شوند.

در مصاحبه‌هایی که با کارشناسان شهرداری منطقه مورد مطالعه صورت گرفت، در وضع موجود ارتباط شهروندان با اعضای شورا ابتدا در انتخاب اعضای شورا بوده و بعد از آن ارتباطات بسیار محدود بوده و ابزار مشخصی برای هم‌فکری بین شهروندان و اعضای شورا در حل مسائل شهری وجود ندارد. همچنین مشخص شد که عملاً هیچ طرح مشارکتی

جدول ۲: نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای بر روی نگرش دولت و شهرداری بر مسئله مشارکت

Test Value=3							گویه‌های مربوط به نگرش نهادهای دولتی و شهرداری به مسئله مشارکت
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معنی‌داری (sig)	مقدار آماره t	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
-۰,۶۵۹	-۰,۸۲۵	-۰,۷۴۲	۰,۰۰۰	-۱۷,۵۳	۰,۸۲۹	۲,۲۵۷	اطلاع از مزایای مشارکت
۰,۷۹۵	-۰,۹۶۵	-۰,۸۸۰	۰,۰۰۰	-۲۰,۳۷	۰,۸۴۶	۲,۱۱۹	میزان دسترسی به اطلاعات
-۰,۲۰۵	-۰,۷۷۳	-۰,۴۸۹	۰,۰۰۰	-۳,۳۹	۲,۸۳۰	۲,۵۱۰	گرایش به تغییر وضع در میان مسئولان
-۰,۸۲۱	-۰,۹۶۵	-۰,۸۹۳	۰,۰۰۰	-۲۴,۳۰	۰,۷۲۰	۲,۱۰۶	اطلاع از خواسته‌های مردم
-۰,۷۲۳	-۰,۸۸۵	-۰,۸۴۰	۰,۰۰۰	-۱۹,۵۰	۰,۸۰۸	۲,۱۹۵	تلاش نهادهای دولت برای مشارکت
-۰,۷۷۰	-۰,۹۳۳	-۰,۸۵۱	۰,۰۰۰	-۲۰,۵	۰,۸۱۲	۲,۱۴۸	توجه مسئولان به پیشنهادهای شهروندان
-۰,۹۵۹	-۱,۱۱۳	-۱,۰۳	۰,۰۰۰	-۲۶,۵۸	۰,۷۶۳	۱,۹۶۳	اطلاع‌رسانی مسئولان از برنامه‌ها
-۰,۸۷۳	-۱,۰۱۷	-۰,۹۴۵	۰,۰۰۰	-۲۵,۷۷	۰,۷۱۸	۲,۰۵۴	اطلاع‌رسانی از روند اجرایی پروژه‌ها- اطلاع‌رسانی از محتوای پروژه‌ها
-۰,۴۷۳	-۰,۸۰۷	۰,۶۴۰	۰,۰۰۰	-۷,۵۵	۱,۶۶۲	۲,۳۵۹	قابل دسترس بودن هیئت‌های تحقیق محلی
-۰,۸۲۳	-۰,۹۸۴	۰,۹۰۳	۰,۰۰۰	-۲۲,۱۲	۰,۸۰۰	۲,۰۹۶	ایجاد مکان‌هایی برای مشارکت

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

فرصت‌ها و ابزارهای ارتباط شهروندان با مدیریت شهری

برای بررسی فرصت‌ها و ابزارهای ارتباط شهروندان با نهادهای دولتی و شهرداری، ۹ گویه مورد آزمون قرار گرفت. از میان گویه‌های مورد بررسی در جدول شماره ۳، همه مؤلفه‌ها سطح معناداری یکسانی را نشان می‌دهند (۰/۰۰) و از آنجایی که سطح معناداری کمتر

از (۰/۰۵) است، مورد پذیرش واقع شده‌اند. از آنجاکه مقایسه میانگین هر یک از گویه‌ها با حد مبنا (۳) صورت می‌گیرد، چون عدد به‌دست آمده حاصل از میانگین، کمتر از حد مبنا می‌باشد، نشانگر عملکرد نامطلوب نهادهای مدیریتی در زمینه ایجاد فرصت‌های ارتباطی با مردم بوده است.

جدول ۳: نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای از ایجاد فرصت‌های ارتباط مدیریت شهری با مردم

Test Value=3							گویه‌های مربوط به ایجاد فرصت‌های ارتباط مدیریت شهری با مردم
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معنی‌داری (sig)	مقدار آماره t	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
-۱,۱۴۳	-۱,۲۹۹	-۱,۲۲۱	۰,۰۰۰	-۳۰,۸۷۲	۰,۷۷۵	۱,۷۷۸	قابل دسترس بودن هیئت‌های تحقیق
-۱,۱۶۴	-۱,۳۳۵	-۱,۲۵۰	۰,۰۰۰	-۲۸,۸۵۵	۰,۸۴۸	۱,۷۵۰	ایجاد مکان‌هایی برای مشارکت
-۰,۹۶۷	-۱,۱۲۶	-۱,۰۴۶	۰,۰۰۰	-۲۵,۹۶۱	۰,۷۹۰	۱,۹۵۳	دسترسی به سامانه‌های موجود
-۰,۶۲۱	-۰,۹۵۱	-۰,۷۸۶	۰,۰۰۰	-۹,۳۸۶	۱,۶۴۱	۲,۲۱۳	تعریف سامانه برای گزارش عملکرد
-۱,۱۴۵	-۱,۳۰۲	-۱,۲۲۳	۰,۰۰۰	-۳۰,۶۳۶	۰,۷۸۲	۱,۷۷۶	انتشار طرح‌ها و مراجعه به آرای عمومی
-۱,۱۳۳	-۱,۲۷۸	-۱,۲۰۵	۰,۰۰۰	-۳۲,۷۹۷	۰,۷۲۰	۱,۷۹۴	پخش مستقیم جلسات شورای شهر از رادیو
-۱,۰۸۵	-۱,۲۴۲	-۱,۱۶۴	۰,۰۰۰	-۲۹,۱۴۲	۰,۷۸۲	۱,۸۳۵	حق شهروندان برای شرکت در جلسات شورای شهر
-۱,۱۴۰	-۱,۲۶۵	-۱,۲۰۳	۰,۰۰۰	-۳۷,۶۵۳	۰,۶۲۶	۱,۷۹۶	اجرای طرح‌های مشارکتی در محل
-۰,۹۵۱	-۱,۱۱۰	-۱,۰۳۱	۰,۰۰۰	-۲۵,۵۴۸	۰,۷۹۰	۱,۹۶۸	حل شدن پیچیدگی رویه‌های اداری برای رفاه حال شهروندان

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

پذیرش واقع می‌شوند. مقایسه میانگین هریک از گویه‌ها با سطح مبنا (۳) نشان می‌دهد که عدد حاصل از سطح مبنا پایین‌تر بوده و نشانگر ارزیابی منفی مردم از نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت است.

نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت

برای بررسی وضعیت ارزیابی مردم از نقش رسانه‌های ارتباط جمعی، ۹ گویه مورد آزمون قرار گرفت. سطح معناداری تمام مؤلفه‌های مورد بررسی در جدول شماره ۴، یکسان بوده و عدد ۰/۰۰۰ را نشان می‌دهند که با توجه به پایین بودنشان از سطح (۰/۰۵) مورد

جدول ۴: آزمون تی تک نمونه‌ای از نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی

Test Value=3							گویه‌های مربوط به ارزیابی مردم از نقش رسانه‌های ارتباط جمعی
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معنی‌داری (sig)	مقدار آماره t	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
-۱,۰۵۳	-۱,۱۹۱	-۱,۱۲۲	۰,۰۰۰	-۳۲,۱۵۰	۰,۶۸۴	۱,۸۷۷	ارتباط محتوای کتاب‌های درسی دانش آموزان با مسئله مشارکت
-۱,۱۰۴	-۱,۲۸۰	-۱,۱۹۲	۰,۰۰۰	-۲۶,۵۹۸	۰,۸۷۸	۱,۸۰۷	میزان استفاده از شیوه‌های تدریس جدید
-۰,۱۶۸	-۰,۳۸۹	-۰,۲۷۸	۰,۰۰۰	-۴,۹۶۵	۱,۰۹۹	۲,۷۲۱	میزان تأثیر محتوای برنامه‌های تلویزیون و سایر رسانه‌ها
-۰,۷۸۲	-۰,۹۹۳	-۰,۸۸۸	۰,۰۰۰	-۱۶,۶۱۴	۱,۰۴۷	۲,۱۱۲	میزان دسترسی افراد به خدمات اینترنت
-۱,۰۰۹	-۱,۱۸۸	-۱,۰۹۸	۰,۰۰۰	-۲۴,۰۸۳	۰,۸۹۴	۱,۹۰۱	به تصویر کشیدن همکاری‌هایی بین سازمان‌ها و افراد

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

نقش تشکل‌های مردم‌نهاد در جلب مشارکت شهروندان

بوده و در نتیجه مورد پذیرش واقع می‌شوند (جدول شماره ۵). مقایسه میانگین هر یک از مؤلفه‌ها با حد مبنا (۳) نشانگر این است که عدد به دست آمده از حد مبنا پایین‌تر بوده و ارزیابی مردم از نقش تشکل‌های مردم‌نهاد منفی است.

بررسی نقش تشکل‌های مردم‌نهاد در جلب مشارکت شهروندان، نشان می‌دهد که تمام مؤلفه‌ها با سطح معناداری یکسان (۰/۰۰) از عدد (۰/۰۵) کمتر

جدول ۵: آزمون تی تک نمونه‌ای بر روی مؤلفه نقش تشکل‌های مردم‌نهاد در مشارکت آفرینی

Test Value=3						میانگین	انحراف معیار	مقدار آماره t	سطح معنی‌داری (sig)	اختلاف از میانگین	میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد	گروه‌های مربوط به ارزیابی مردم از نقش تشکل‌های مردم‌نهاد در مشارکت
حد پایین		حد بالا										
-۰,۸۸۷	-۱,۱۳۸	-۱,۰۷	۰,۰۰۰	-۱۵,۸۷۴	۱,۲۵۰							
-۱,۳۸۰	-۱,۴۹۴	-۱,۴۳۷	۰,۰۰۰	-۴۹,۸۰۹	۰,۵۶۵	۱,۵۶۲	میزان حضور سازمان‌ها و نهادهای رسمی مثل شوراهای					
-۱,۳۷۰	-۱,۴۹۹	-۱,۴۳۴	۰,۰۰۰	-۴۳,۴۵۳	۰,۶۴۷	۱,۵۶۵	شکل‌گیری تشکل‌های محلی در حوزه‌های مختلف					
۱,۳۱۸	-۱,۴۶۲	-۱,۳۹۰	۰,۰۰۰	-۳۷,۹۵۷	۰,۷۱۷	۱,۶۰۹	دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده					

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

آنجایی که مقدار محاسبه شده کمتر از حد استاندارد است، نتیجه می‌گیریم بسترهای نهادی - مدیریتی مشارکت شهروندان در اداره شهر از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست و در نتیجه فرضیه اول پژوهش تأیید می‌شود.

در نهایت نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای برای سنجش مطلوبیت بسترهای نهادی - مدیریتی مشارکت شهروندان در اداره شهر (جدول شماره ۶)، نشان می‌دهد بین حد مبنا (۳) و مقدار محاسبه شده (۱/۸۵) اختلاف معناداری (۰/۰۰) وجود دارد. از

جدول ۶: آزمون تی تک نمونه‌ای بر روی ظرفیت‌های نهادی - مدیریتی مشارکت شهروندان

Test Value=3						میانگین	انحراف معیار	مقدار آماره t	سطح معنی‌داری (sig)	اختلاف از میانگین	میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد	بسترهای نهادی - مدیریتی
حد پایین		حد بالا										
-۱,۱۱۲	-۱,۱۷۹	-۱,۱۴۵	۰,۰۰۰	-۶۷,۲۳	۰,۳۳۳							

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

با سطح معناداری کمتر از (۰/۰۵) مورد پذیرش واقع شده‌اند. با توجه به مقدار میانگین هریک از گویه‌ها و مقایسه آنها با حد متوسط (۳)، میزان عملکرد آنها مورد سنجش قرار گرفت. هرچه این رقم از حد مبنا بیشتر باشد، نشان‌دهنده عملکرد مؤثر و بهتر آن در

وضعیت مشارکت شهروندان در منطقه ۸ تبریز برای بررسی وضعیت اقدام به مشارکت، ۸ گویه در منطقه مورد بررسی قرار گرفت. جدول شماره ۷ وضعیت اقدام به مشارکت را در این منطقه نشان می‌دهد. از میان گویه‌های مورد بررسی، همه مؤلفه‌ها

مشارکت در منطقه ۸ تبریز از وضعیت مطلوب برخوردار نیست و بنابراین فرضیه دوم تحقیق تأیید می‌شود.

مشارکت شهروندان در اداره شهر است. متوسط میانگین محاسبه شده برای تمام شاخص‌ها عدد ۲/۵۰ است. از آنجایی که مقدار محاسبه شده کمتر از حد استاندارد (۳) می‌باشد، نتیجه می‌گیریم اقدام به

جدول ۷: آزمون تی تک نمونه‌ای بر روی شاخص‌های اقدام به مشارکت شهروندان

میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		Test Value=3					میزان تمایز	میزان انحراف معیار	مقدار آماره t	معناداری (sig) سطح	میانگین اختلاف از	گویه‌های مربوط به سنجش اقدام به مشارکت شهروندان
حد پایین	حد بالا	میانگین										
-۱,۱۱۶	-۱,۳۰۵	-۱,۲۱۰	۰,۰۰۰	-۲۵,۱۱	۰,۹۴۴	۱,۷۸۹	۰,۹۴۴	۲۵,۱۱	۰,۰۰۰	-۱,۲۱۰	پیشنهاد پروژه برای اجرا در محله	
-۱,۰۱۵	-۱,۲۰۳	-۱,۱۰۹	۰,۰۰۰	-۲۳,۲۳	۰,۹۳۵	۱,۸۹۰	۰,۹۳۵	۲۳,۲۳	۰,۰۰۰	-۱,۱۰۹	مشارکت در پروژه	
-۰,۸۶۲	-۱,۰۵۳	-۰,۹۵۸	۰,۰۰۰	-۱۹,۷۲۰	۰,۹۵۲	۲,۰۴۱	۰,۹۵۲	۱۹,۷۲۰	۰,۰۰۰	-۰,۹۵۸	اطلاع‌رسانی مشکلات محله	
-۰,۷۷۸	-۰,۹۵۶	-۰,۸۶۷	۰,۰۰۰	-۱۹,۱۳۰	۰,۸۸۸	۲,۱۳۲	۰,۸۸۸	۱۹,۱۳۰	۰,۰۰۰	-۰,۸۶۷	کمک مالی و فیزیکی	
۰,۳۲۱	۰,۰۷۹	۰,۲۰۰	۰,۰۰۰	۳,۲۶۸	۱,۲۰۲	۳,۲۰۰	۱,۲۰۲	۳,۲۶۸	۰,۰۰۰	۰,۲۰۰	شرکت در انتخابات شوراها	
-۰,۴۱۲	-۰,۸۵۸	-۰,۶۳۵	۰,۰۰۰	-۵,۵۹۸	۲,۲۲۴	۲,۳۶۴	۲,۲۲۴	۵,۵۹۸	۰,۰۰۰	-۰,۶۳۵	عضویت در تشکلهای مردمی	
-۰,۶۶۱	-۰,۹۵۸	-۰,۸۰۹	۰,۰۰۰	-۱۰,۷۴۸	۱,۴۷۶	۲,۱۹۰	۱,۴۷۶	۱۰,۷۴۸	۰,۰۰۰	-۰,۸۰۹	فعالیت در ستادهای انتخاباتی	
۰,۹۱۶	۰,۲۰۳	۰,۵۵۹	۰,۰۰۰	۳,۰۸۸	۳,۵۵۲	۳,۵۵۹	۳,۵۵۲	۳,۰۸۸	۰,۰۰۰	۰,۵۵۹	پرداخت عوارض شهر	
۰,۵۰۵	۰,۲۱۳۲	۰,۳۵۹	۰,۰۰۰	۴,۸۳۵	۱,۴۵۶	۳,۵۵۹	۱,۴۵۶	۴,۸۳۵	۰,۰۰۰	۰,۳۵۹	عدم تخلف از قوانین و ضوابط	
-۰,۳۹۴	-۰,۶۲۱۳	-۰,۵۰۷	۰,۰۰۰	-۸,۷۹۸	۱,۱۳۱	۲,۴۹۲	۱,۱۳۱	۸,۷۹۸	۰,۰۰۰	-۰,۵۰۷	توسعه فضای سبز شهری در محله	

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

میزان تأثیرگذاری هریک از مؤلفه‌های ظرفیت

نهادی- مدیریتی در مشارکت شهروندان
 به‌منظور بررسی میزان تأثیرگذاری هریک از مؤلفه‌های نهادی- مدیریتی در مشارکت شهروندان، از روش رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شده است. اولین متغیر مستقل وارد شده در مدل، مؤلفه ایجاد فرصت‌های ارتباط مدیریت شهری با مردم است که به‌طور کلی دارای ضریب همبستگی ۰/۶۲۰ با مؤلفه‌های نهادی- مدیریتی می‌باشد.

در مرحله دوم، مؤلفه ارزیابی نقش رسانه‌های جمعی وارد مدل شد که مقدار R به ۰/۷۹۶ و مقدار R2 به‌طور مشترک با متغیر قبلی به ۰/۶۳۴ یا ۶۳/۴ درصد افزایش یافت.

در مرحله سوم مؤلفه نگرش دولت به مسئله مشارکت وقتی که وارد معادله شد، مقدار R به ۰/۹۱۶ و مقدار R2 به ۰/۸۳۹ افزایش یافت.

میزان همبستگی بین اقدام مشارکت و

ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی فضاهای شهری
 برای بررسی میزان ارتباط و همبستگی میان مشارکت و ظرفیت‌های نهادی فضای شهری در منطقه ۸ تبریز از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که میزان همبستگی بین اقدام به مشارکت و ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی فضای شهری ۰/۱۲۲ (۱۲ درصد) است. همچنین سطح معناداری، ۰/۰۱۷ به‌دست آمده است. بنابراین، در سطح اطمینان ۹۵٪ این همبستگی معنادار است.

جدول ۸: همبستگی بین اقدام به مشارکت

و مؤلفه‌های ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی

ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی		میزان همبستگی (r)	مقدار p	متغیر
پیرسون				
فرآوانی		۰,۱۲۲	۰/۰۱۷	
		۳۸۴		

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

مدیریتی، مؤلفه نگرش دولت به مشارکت با ضریب بتا ۰/۴۶۹ بیشترین تأثیر را بر مؤلفه‌های نهادی-مدیریتی داشته است. سپس به ترتیب مؤلفه‌های نقش رسانه‌های ارتباط جمعی، ارزیابی مردم از نقش تشکلهای مدنی و ایجاد فرصت‌های ارتباط مدیریت شهری با شهروندان با ضریب بتا ۰/۴۴۳، ۰/۴۰۸ و ۰/۳۷۰ بیشترین سهم را از مؤلفه نهادی-مدیریتی مشارکت شهروندان در منطقه ۸ تبریز به خود اختصاص داده‌اند.

در گام چهارم با ورود متغیر ارزیابی نقش تشکلهای مشارکت نهادی مقدار R به ۱ و همچنین مقدار R2 به ۱ افزایش یافت؛ یعنی این ۴ متغیر ۱۰۰ درصد از واریانس مربوط به متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. همانگونه که جدول شماره ۹ نشان می‌دهد، بتا همان ضرایب استاندارد شده است. هر چه بتا (Beta) و تی (T) بزرگتر و سطح معنی‌داری (Sig) کوچکتر باشد، بدین معنی است که متغیر مستقل (پیش‌بین) تأثیر شدیدتری بر متغیر وابسته دارد. همان‌گونه که جدول شماره ۹ نشان می‌دهد، از میان مؤلفه‌های نهادی-

جدول ۹: ضرایب رگرسیون گام به گام برای سنجش تأثیر متغیرهای مستقل ظرفیت‌های نهادی-مدیریتی

مدل	ضرایب رگرسیونی (β)	ضرایب رگرسیونی خطای استاندارد (β)	خطای استاندارد	مقدار T	سطح معنی‌داری
۱	متغیر وابسته	۱,۱۷۱	۰,۰۵۲	۲۲,۴۰۶	۰,۰۰۰
	ایجاد فرصت‌های ارتباط با مدیریت شهری	۰,۴۱۹	۰,۶۲۰	۱۵,۴۵۷	۰,۰۰۰
۲	متغیر وابسته	۰,۶۹۹	۰,۰۵۰	۱۴,۰۳۸	۰,۰۰۰
	ایجاد فرصت‌های ارتباط با مدیریت شهری	۰,۳۵۰	۰,۵۱۹	۱۶,۴۱۴	۰,۰۰۰
	نقش رسانه‌های جمعی در مشارکت‌آفرینی	۰,۲۸۸	۰,۵۱۰	۱۶,۱۲۴	۰,۰۰۰
۳	متغیر وابسته	۰,۳۱۶	۰,۰۳۷	۸,۴۳۴	۰,۰۰۰
	ایجاد فرصت‌های ارتباط با مدیریت شهری	۰,۲۶۳	۰,۳۸۹	۱۷,۸۴۴	۰,۰۰۰
	نقش رسانه‌های جمعی در مشارکت‌آفرینی	۰,۲۸۸	۰,۵۱۰	۲۴,۲۸۲	۰,۰۰۰
	نگرش دولت به مسئله مشارکت	۰,۲۵۱	۰,۴۷۱	۲۱,۹۸۷	۰,۰۰۰
۴	وابسته	۹,۳۲۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
	ایجاد فرصت‌های ارتباط با مدیریت شهری	۰,۲۵۰	۰,۳۷۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
	نقش رسانه‌های جمعی در مشارکت‌آفرینی	۰,۲۵۰	۰,۴۳۳	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
	نگرش دولت به مسئله مشارکت	۰,۲۵۰	۰,۴۶۹	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
	ارزیابی مردم از نقش تشکلهای مدنی در مشارکت	۰,۲۵۰	۰,۴۰۸	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۴

نتیجه

در پژوهش حاضر، وضعیت مشارکت‌پذیری فضاهای شهری از رویکرد نهادی مورد بررسی قرار گرفت. ایده انجام تحقیق بر این اصل استوار بود که تا زمانی که نهادها و سازمان‌های مدیریت شهری به‌لحاظ ساختاری، رویه‌ای و نیز نحوه اقدام اصلاح نشوند، فضاهای شهری

هم از ظرفیت لازم برای مشارکت شهروندان برخوردار نخواهند بود. در این ارتباط، نتایج تحقیق حاضر نشانگر این موضوع است که ظرفیت‌های نهادی-مدیریتی مشارکت در سطح منطقه ۸ تبریز بسیار ضعیف بوده و دیدگاه مردم نسبت به آن چندان مثبت ارزیابی نشده است. بیشتر مردم از مزایای مشارکت تقریباً در حد

اداری- اجرایی و کسب درآمد هستند، جایگاهی ندارد (نتایج حاصل از مصاحبه انجام گرفته توسط محقق). در گام بعدی، وضعیت اقدام به مشارکت شهروندان منطقه ۸ تبریز برحسب آزمون تی-تک نمونه‌ای مورد سنجش قرار گرفت که از این میان سه مؤلفه شرکت در انتخاب شورا، پرداخت عوارض، عدم تخلف از قوانین، به ترتیب با ۳/۲۰، ۳/۵۵ و ۳/۳۵ به تنهایی به بالاتر از حد میانگین (۳) رسیده‌اند؛ ولی میانگین حاصل که دیگر مؤلفه‌ها را نیز دربرمی‌گیرد، نتیجه‌ای خلاف آن را نشان می‌دهد و عدد ۲/۵۰ حاصل از مجموع داده‌ها پایین‌تر از حد میانگین (۳) است و نشان‌گر این است که اقدام به مشارکت در منطقه ۸ تبریز وضعیت مطلوبی ندارد. در نتیجه فرضیه دوم نیز مورد تأیید قرار گرفت. در توضیح این فرضیه باید گفت که گویه‌هایی نظیر شرکت در انتخابات شوراها و شورایی‌ها، اطلاع‌رسانی مشکلات محله به مسئولان، پرداخت عوارض شهرداری و عدم تخلف از قوانین در وضعیت خوبی قرار دارند که این به دلیل شفاف بودن ابزارهای مورد عمل در این حوزه‌ها است؛ ولی سایر گویه‌ها به دلیل ضعف ابزارها و بسترها در شهر تبریز در وضعیت خوبی قرار ندارند که باز به دلیل عدم تعریف ابزارهای لازم و نداشتن جایگاهی در نگرش و دیدگاه مسئولان نهادهای مدیریتی نسبت به این قبیل امور است. می‌توان این‌گونه استنباط کرد که در نگاه مسئولان منطقه، مسائل شهر و شهروندان منطقه به نوعی از بالا نگریده شده و شاید نیازی به گرفتن نظرات مردم در اداره شهر نباشد (نتایج حاصل از مصاحبه انجام گرفته توسط محقق). برای روشن شدن جایگاه و سهم هر یک از مؤلفه‌های ظرفیت نهادی- مدیریتی در مشارکت، آزمون رگرسیون گام‌به‌گام بهره گرفته شد. از نظر شهروندان، مؤلفه نگرش دولت به مشارکت با ضریب $0/469$ بیشترین تأثیر را بر مؤلفه‌های بسترهای نهادی- مدیریتی داشته است. سپس به ترتیب

متوسط آگاهی دارند؛ اما ظرفیت‌های نهادی مشارکت را بسیار ضعیف قلمداد می‌کنند. نتایج حاصل از مصاحبه با کارشناسان و مسئولان مدیریت شهری منطقه هم درستی این یافته‌ها را به اثبات رسانید. در جمع‌بندی نظرات کارشناسان و مسئولان می‌توان گفت که بیشتر کارشناسان نه آشنایی کافی با روش‌های جلب مشارکت شهروندان دارند و نه اقدام خاصی در این زمینه از طریق سازمان انجام گرفته است. درضمن بیشتر مصاحبه‌شوندگان ساختار سازمانی نهادهای مدیریتی را مناسب برای طرح چنین موضوعاتی نمی‌دانند (نتایج حاصل از مصاحبه انجام گرفته توسط محقق).

بررسی مؤلفه‌های ظرفیت نهادی نشان می‌دهد که هم نگرش و نگاه دولت و مسئولان به مسئله مشارکت، هم نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت، هم نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و نهایتاً ابزارها و سامانه‌های ارتباط مردم با نهادهای مدیریتی در سطح منطقه وضعیت مطلوبی ندارند که نشان از ضعف ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی مشارکت در سطح منطقه دارد. نتایج حاصل از مصاحبه با کارشناسان و مسئولان مدیریت شهری نیز این موضوع را اثبات می‌کند. بر اساس نتایج مصاحبه هیچ طرح مشارکتی یا برنامه آموزشی در این زمینه در سطح منطقه توسط نهادهای مدیریتی اجرا نشده، همچنین مسئولان از وجود یا فعالیت نهادهای مردم‌نهاد در سطح منطقه هیچ اطلاعی نداشتند، ابزارهای قانونی شفافیتی هم برای ابراز خواسته‌ها و نظرات شهروندان تدارک دیده نشده است. حضور شهروندان در ساختمان شورا بیشتر به خاطر مشکلات و مسائلی بوده است که برای کسب و پیشه یا زمین و ساختمانشان اتفاق افتاده است. از نظر یکی از کارشناسان شهرسازی منطقه، اصلاً چنین موضوعاتی مانند مشارکت شهروندان و مزایای آن، برای شهرداری‌های رانتهی ما که وابسته به درآمد حاصل از زمین و ساختمان هستند و درگیر مشکلات و مسائل

ظرفیت‌سازی در مدیریت شهری از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. رفع معضلات و مشکلات پیش روی شهرهای کشورهای درحال توسعه‌ای نظیر ایران، به بهبود و ظرفیت‌سازی‌های نهادی مؤثر در ساختارهای مدیریت شهری، از طریق طراحی فرایندهایی از تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی مشارکتی با گروه‌ها و ذی‌نفعان و ذی‌نفوذان مختلف شهری، امکان‌پذیر است.

منابع

- ایمانی‌جاجرمی، حسین؛ مهرناز بیگدلی؛ سیمین حناچی (۱۳۸۲). مدیریت شهری پایدار، بررسی تجارب مشارکتی شهرداری‌ها و شوراهای اسلامی شهرهای ایران. انتشارات سازمان شهرداری‌ها. چاپ دوم. تهران.
- ایستگلدی، مصطفی؛ محمد اجزاء شکوهی؛ محمدرحیم رهنما؛ جعفر میرکتولی (۱۳۹۴). کنش ارتباطی زمینه‌ساز تحقق مشارکت شهروندان در فرایند توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر گرگان)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری. دوره ۳. شماره ۳. صفحات ۲۶۳-۲۸۳.
- برک‌پور، ناصر؛ ایرج اسدی (۱۳۸۸). مدیریت و حکمروایی شهری، انتشارات دانشگاه هنر. چاپ اول. تهران.
- بووارد، تونی لوفلر الکه (۱۳۹۲). حکمروایی و مدیریت عمومی، ترجمه اشرف رحیمیان. مؤسسه نشر شهر چاپ اول. تهران.
- پلونکت، لورن؛ رابرت فورنیه (۱۳۸۳). مدیریت مشارکت جو (اجرای سپردن اختیار)، ترجمه محمد علی طوسی. انتشارات مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی. تهران.
- پیراهری، نیر؛ منصوره تاجیک (۱۳۹۵). بررسی مشارکت شهروندان تهرانی در امور شهری با تأکید بر شهر سالم (منطقه ۱ و ۲۰ شهر تهران)، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. دوره ۸، شماره چهارم. صفحات ۱۱۰-۹۵.
- تقی‌لو، اکبر (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در فرایند توسعه روستایی (شهرستان ایچرود-استان زنجان)، پایان‌نامه مقطع دکتری. دانشگاه فردوسی مشهد.
- مؤلفه‌های ارزیابی نقش رسانه‌های جمعی، ارزیابی از نقش تشکل‌های مردمی و ایجاد فرصت‌های ارتباط با مدیریت شهری با ضریب بتا ۰/۴۴۳، ۰/۴۰۸ و ۰/۳۷۰ در مراتب بعدی قرار داشته‌اند. نهایتاً اینکه، با توجه به نتایج به‌دست آمده از تحقیق حاضر، روند مشارکت و مشارکت‌پذیری در منطقه ۸ تبریز مطلوب به نظر نمی‌رسد و این مهم در مرکز شهر به سبب بافت تاریخی و حساس‌بودن منطقه بیشتر محسوس است. حال آنکه فضا و ظرفیت‌های نهادی- مدیریتی موجود فضای شهری نیز از کارآمدی لازم برای جلب مشارکت شهروندان در اداره شهر برخوردار نیست.
- درنهایت بر این ایده تأکید می‌شود که الگویی از مدیریت شهری که ساختار و همچنین رویه حکمروایی خوب را در اندیشه، تصمیمات و عمل در سطح شهر اتخاذ کند، از ظرفیت نهادی لازم برای جلب مشارکت شهروندان در اداره شهر برخوردار خواهد بود. الگویی که در آن نهادهای دولتی، بخش‌ها خصوصی، غیردولتی و مردمی وظایف و مسئولیت‌های روشن و مشخص در اداره شهر داشته و بسترها را برای مشارکت‌پذیر کردن فضاهای شهری فراهم سازند. در ارتباط با مشارکت شهروندان، نهادها و ظرفیت نهادی مجموعه‌ای از قواعد، رویه‌ها و ساختارهایی هستند که مشارکت شهروندان را در اداره شهر تسهیل و عملیاتی می‌کند.
- هدف یک سازمان مدیریت شهری نیز جهت‌دهی به روند تحول نهادی فضاهای شهری است. برای این منظور، سازمان مدیریت شهری می‌باید به‌صورتی یکپارچه، هدف‌مند و مشارکت‌جو ایجاد شود. سازمانی که از بالا و به‌صورت متمرکز و بخشی ایجاد شود و به فرصت‌ها و محدودیت‌های نهادی موجود توجه نکند، در اداره شهر کارآمدی و اثربخشی لازم را نخواهد داشت. در این ارتباط، برقراری تعامل بین محققان و دانشگاهیان، نمایندگان شهرداری و سایر دستگاه‌های ذی‌ربط، تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران حول موضوع

- حسین‌زاده، علی؛ نبی‌الله ایدر؛ الهام عباسی (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی در بین شهروندان شهر خرم‌آباد، فصلنامه مطالعات شهری. سال دوم، شماره دوم، صفحات ۸۲-۵۹.
- رجبی، آریتا (۱۳۹۰). شیوه‌های مشارکت شهروندی در فرایندهای توسعه شهری، فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط. شماره ۱۸، صفحات ۱۱۶-۱۰۱.
- رهنورد، فرج‌الله (۱۳۸۵). دیدمان مشارکت، تهران، چاپ اول. انتشارات مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی. تهران.
- ربانی، رسول؛ دارما آرانچولام؛ محمد عباس‌زاده؛ وحید قاسمی (۱۳۸۶). بررسی تأثیر رفاه اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری، مورد مطالعه: شهر اصفهان، دو فصلنامه علوم اجتماعی. دوره چهارم، شماره ۲.
- سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (۱۳۸۸). ظرفیت‌سازی شهرداری‌ها، مجموعه کتاب‌های آموزشی شهرداری‌ها. تهران.
- شریفیان‌ثانی، مریم (۱۳۸۰). مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت شهری. دوره ۲، شماره ۸، صفحات ۵۶-۴۳.
- فرجی‌راد، خدر؛ غلامرضا کاظمیان (۱۳۹۲). توسعه محلی و منطقه‌ای از منظر رویکرد نهادی، انتشارات جهاد دانشگاهی. تهران.
- قنبری، ابوالفضل (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی تأثیر فضای شهری بر میزان مشارکت شهروندان، مطالعه موردی: محلات شهر تبریز، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی. سال ۱۸، شماره ۴۸، صفحات ۲۴۳-۲۱۱.
- کرایب، یان (۱۳۸۶). نظریه‌های اجتماعی مدرن، ترجمه عباس مخبر. نشر آگه. چاپ چهارم. تهران.
- کیا، علی‌اصغر؛ لطیفی، غلامرضا؛ رسولی، محمدرضا؛ کاظم‌نیا، محمد احسان (۱۳۹۵). نقش رسانه‌های جمعی در مدیریت شهری (مطالعه موردی: مناطق ۲۲ گانه شهر تهران)، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری. سال چهارم، شماره چهارم (پیاپی ۱۶). صفحات ۱۳۸-۱۲۷.
- گی‌روشه (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز، ترجمه هادی غبرانی و داود طبائی. انتشارات روش. تهران.
- لاله‌پور، منیژه؛ محمد سلیمانی (۱۳۹۴). نگاهی تاریخی-تحلیلی به مدیریت شهری و سازمان‌یابی کالبدی-فضایی کلانشهر تهران، انتشارات دانشگاه مراغه. مراغه.
- لاله‌پور، منیژه (۱۳۸۶). حکمروایی شهری و مدیریت شهری در کشورهای درحال توسعه، فصلنامه جستارهای شهرسازی. سال ششم، شماره ۱۹ و ۲۰، صفحات ۷۱-۶۰.
- متانی، مهرداد؛ مهشید حسن‌پور (۱۳۹۳). بررسی نقش رسانه‌های جمعی در ارتقای سطح پاسخ‌گویی سازمان‌های دولتی، نشریه پژوهشگر (مدیریت). دوره ۱۱، شماره ۳۴، صفحات ۷۲-۵۹.
- معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهرداری تبریز (۱۳۹۰). گزارش تحلیلی از نتایج سرشماری ۱۳۹۰ به تفکیک مناطق ده‌گانه شهرداری تبریز، مؤسسه هاتف شهر. تبریز.
- نورث، داگلاس (۱۳۷۷). نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی، ترجمه محمدرضا معینی. انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور. تهران.
- یغفوری، حسین؛ سجاد رفیعیان (۱۳۹۴). بررسی عملکرد مدیریت شهری در رابطه با مشارکت شهروندان در امور شهری (مورد شهر فسا)، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای. دوره هفتم، شماره ۲۷، صفحات ۱۰۰-۸۱.
- Brown, R. (2008). Local Institutional Development and Organizational Change for Advancing Sustainable Urban Water Futures Environmental Management, Journal of Environmental Management, (41), PP:221-233.
- Shahidul, M (2016). Who participate and who doesn't? Adapting community participation model for developing countries, Journal of Cities (53), PP: 70-77.
- Tusi, Mohammad Ali (1991). Involved in the management & pwnership, Tehran: published by the Center for public Management Education.

